

Vrnil sem se

Miško Kranjec

Po dolgih mesecih sem se naposled vendarle vrnil, mnogim v veliko žalost in le malokaterim v veselje.

Vendar — vrnil sem se z vsemi prelepimi sanjami, ki jih vsak človek sanja v dolgih mesecih daleč z doma. Sanjaš vse dolge večere in naposled postanejo sanje resnica, vsaj za tebe. Kaj zato, če je prava resnica drugačna; tvojih sanj ne more nihče spremeniti.

In samo zavoljo teh bedastih sanj, obnavljanih vsak večer z obupno vztrajnostjo in doslednostjo, se je moglo zgoditi, da so me tako lepo in s toliko pozornostjo sprejeli.

Sprejelo me je vse: vsi zdanji in bivši javni delavci ter zastopniki. Zael sem si domišljati, da nosim v aktovki pod pazduho pečate, s katerimi bom samo potrjeval vse načrte in zamisli in tako pripomogel življenju, da se še bolj razbohoti, ali ga bom prebudil, kjer hira.

Pozdravili so me javno in tajno, kakršna je pač organizacija, društvo, ustanova, odsek, podružnica ali red; namreč tiste, ki so nekoč bile zatirane a so zdaj javne ter uživajo spoštovanje in ugled, in one, ki so nekoč uživale ugled, pa zdaj niso priznane ter čakajo svoje pomladi.

Javno me je pozdravil zdanji narodni poslanec. V levici je držal majhen listič, na katerem je bržkone imel napisan svoj govor. Zbal sem se, da bo pozdrav kratek in nevažen, ker je bil listič majhen. Govor pa je bil dolg in lep, in še lepše so bile misli v njem. Obraz mu je sijal in bil je zadovoljen ter srečen. Govoril je z velikim navdušenjem o tem majhnem delu našega toliko in toliko milijonskega naroda. Govoril je o novih smereh in novih poteh življenja, o velikih, vsestranskih načrtih, kakor na gospodarskem tako na kulturnem „polju“, kakor bi vedel, da me zelo veseli, kadar slišim, da ta „polja“ dobro uspevajo. O kulturi je dejal, da se je ta prelepa panoga našega narodnega življenja osvobodila vseh spon; da se bo zdaj kakor škrjanček nad preorano njivo spomladi dvignila visoko pod nebo. O gospodarstvu je govoril kakor Roosevelt ali Hitler: z isto otroško preproščino in razumevanjem. Problemi, ki so mučili vsa stoletja in bodo še mučili človeštvo, so pri njem postali toliko preprosti, da sem se čudil: le kako je moglo človeštvo bloditi, ne da bi videlo preproste in otroške rešitve teh kompliciranih stvari. Ko se je spustil v gospodarske podrobnosti pri našem delu toliko in toliko milijonskega naroda, sem doznal, da ga ni več siromaka, ki bi ne imel kruha ali strehe, kjer bi se odpočil. Kmet je zadovoljen, sit. Ako mu pade mrvica z mize, se nihče od družine ne sklone za njo. In ako mu pade celo kos kruha z mize, ni nikogar, ki bi ga pobral: berači ne posedajo lačni za pečjo, da bi čakali na skorjo. In delo ni nič več naporno in kmet ga opravlja z radostjo. Delavstvo je spoznalo in sprevidelo ter

ne vstopa v brezplodne in hujskaške štrajke; zadovoljstvo in sreča na vseh koncih in krajih, ker vladata povsod pravica in resnica. — Javne zgradbe se gradijo: bolnišnice, šole, univerze, akademije; gradijo se nove železnice, pa ne samo tiste, za katere smo se tako dolgo borili ter jih nismo mogli nikdar doseči, temveč popolnoma nove. In ko je tako govoril o železnicah, se mi je zazdelo, da se že peljem hitro in veselo dalje, po železnici najnovejšega tipa, gledam skozi okno, kjer bežijo mimo mene zelena, bogata polja, gledam zadovoljne kmete, visoke nove kmečke domove, ki so vstali namesto starih nizkih skromnih domov. Vasi so urejene, nalikujejo majhnim letovišnim mestecem s parki jaggedov. In misliš: kje je zdaj tista velika, zgodovinska beda, ki je je bilo prej toliko in za katero smo se prej pisatelj in pesniki tako navduševali? Zdrav rod biva tod. In nasmejiš se mlademu rdečemu dekletu, okroglo lice se razvleče, usta se odpro na široko in zlati zobje se zableste v soncu; in vsakdo, kdor se ti zasmeje, ti pokaže zlate zobe, zakaj beda je odpravljena in nihče več nima gnilih zob. Tako se je spremenilo življenje, hvala bogu in hvala vsem, ki so se toliko trudili za tega ubovega našega kmeta in mu pomagali, da se je dvignil. Ostali bodo zapisani z zlatimi črkami v zgodovini slovenskega naroda.

Skrivaj me je obiskal bivši poslanec. Takoj sem pa sprevidel, da mi ima nekaj težkega povedati. Njegov obraz ni bil sijoč, kakor obraz zdanjega poslanca, nasprotno, bil je turoben in žalosten in tudi govoril je turobno. Oziral se je na vse strani, kakor da se boji, da ga kdo posluša. Zaradi njegove žalosti na obrazu sem mislil, da mu je kdo umrl v družini ali v rodu. Ozrl sem se po njegovem rokavu, če morda ne nosi žalnega traku, da bi mu izrazil svoje sožalje. In ker ga ni nosil, sem ga povprašal po vzroku njegove žalosti, da bi ne napravil kake nerodnosti.

— Ne, nihče mi ni umrl, je dejal prav tako žalostno. — Ampak, slovenski narod...

— Slovenski narod? sem se preplašil. Kaj pa je z njim?

— Pri kraju je, je dejal.

— Za boga, sem vzkliknil, pa ne, da je že umrl?

— Umrl sicer še ni, je dejal. Ali že zdavnaj so ga izpovedali in položili v poslednje olje; sveča je že pripravljena, da mu jo stisnejo v roko. Težko, če dočaka še nekaj dni, pomladi pa ne bo nikdar več gledal.

Tako, sem tiho dejal in nisem vedel, kaj naj rečem. Torej naposled le konec, me je obšlo. Vse od svojega rojstva se je ta mladi narod pripravljal, da bi se nekoč lepo v miru grel na pomlajenem soncu tu na vznožju Alp in v panonski nižini. Nikdar ni gojil zlih misli in se poganjal za velikimi stvarmi na svetu, samo za koščkom pomladnega sonca je hrepenel. Dolgo in težko umiranje, morda bo pa lažja smrt.

— In kaj mu je, da umira? sem vprašal.

— Voditelji, je kratko odvrnil.

— Voditelji? sem se začudil in nisem mogel razumeti.

— Nima voditeljev, je pojasnil.

Voditeljev, sem mislil dalje. Kolikor vem iz zgodovine, je slovenski narod živel brez voditeljev tisoč pet sto let in ni umrl; nasprotno, vedno lepše je rasel in kazal voljo do življenja.

Oni se je pa samo trpko nasmehnil, češ: to bi vendar lahko razumel.

Bilo mi je mučno po tem razgovoru.

To mučnost mi je pregnal predsednik vseh predsednikov občin; to je zdanji predsednik, ki me je veselo pozdravil in mi močno stisnil roko. Izrazil mi je svoje in vseh ljudi veliko veselje, da sem se naposled le vrnil. Hkrati mi je z navdušenjem govoril, kako vse drugače je zdaj pri nas, kako veselo, kako polno življenja, zanositega dela, razumevanja na vse strani in prelepe sloge, tiste sloge, ki je bila pri slovanskih narodih vedno tako omalovaževana in zaradi katere se nismo mogli nikdar združiti. Občine so v cvetočem razvoju, kakor češnje spomladi. In gospodarstvo, red, čistoča, poštenost, ponižnost, spoštovanje do predstojnikov; kmet ni več hlapec, kakor prej tisoč let, temveč je sam svoj gospodar; svobodno je zadihal, ne more ga več nikake skrbi in težave in nasmejati se je veselo novemu življenju.

Zdaj sem jaz njemu stisnil roko, ker mi je pregnal žalost z obraza.

Ali že je skrivaj pristopil bivši predsednik vseh občinskih predsednikov. Prišel pa je s tolikšno žalostjo na obrazu, da sem ga prestrašen pogledal. Pa saj temu je umrla žena ali hči, ali pa mu je poginila v hlevu živina; iztegnil sem roko, da bi mu izrazil svoje sožalje.

— Ne, se je grenko nasmehnil, ni mi umrla žena, ne hči in tudi živina je zdrava. Ampak, naš kmet, naše občine, naše gospodarstvo, naša kultura, naš ubogi narod! Čudno, da mu še ne zvonijo, najbrže se je mežnar kje zakasnil. Svečo so že prižgali.

In spet mi je splahnela z obraza radost, ki me je trenotek prej navdala.

Pozdravili so me še vsi zastopniki društev. Zastopniki zdanjih narodnih, prej nenarodnih društev so govorili iz vznemirjenjem, visoko pod nebo dvigali roko in mi slikali pomlad v slovenskem prosvetnem in kulturnem življenju. Da bom šele zdaj mogel svoje misli izraziti svobodno in lepo, času in prilikam primerno. — Zastopniki prej narodnih, zdaj nenarodnih društev pa so bili mrki in so pritajeno tarnali. Kultura propada, so mi rekli, že je tako rekoč propadla. Človek ne sme niti misliti več. Nič več, so mi rekli, ne bom pisal tako lepih in vzgojnih novel ter povesti. Ako mislim še pisati, so dejali, naj se spokorim in začnem pisati molitvenike. To je koristno čtivo, ki se priporoča z vseh strani; dobro se prodaja, da človek lahko živi, in veliko in lepo kritiko doživiš.

Torej molitvenike bom moral pisati in lepa nabožna, koristna pre-mišljevanja.

Poslednji me je pozdravil zastopnik vsega našega učiteljstva. Malce sem se začudil, ker je zastopnik ostal isti, kakor je bil nekoč. In blagrovahal sem ga v mislih, kako da se je obdržal, ko so se vsi drugi spremenili. Bržkone je opazil to moje presenečenje, zakaj, preden sem ga kaj vprašal, mi je že sam postregel z odgovorom:

— Čudite se, da vas prihajam jaz pozdravit!

Seveda si mislite, je živahno nadaljeval, kako nestalni smo, kako se spreminjamo. Ali to ni nikako politično spreminjanje. Ne, to je popolnoma nekaj drugega. — Povejte, ali niste v življenju nikdar izpremenili svojega gledanja na svet, ali nosite s seboj še onega iz mladosti? mi je nenadoma zastavil neprijetno vprašanje.

— Ne, spremenil sem se, sem mu priznal.

— In zakaj? se je smehljaj zadovoljno, ker me je spravil v zagato.

— Zaradi spoznanja zmote, sem naposled dejal.

— Vidite, je dejal veselo. Tako sem tudi jaz spoznal svojo zmoto in z menoj jih je spoznalo to zmoto še mnogo in mnogo. Kajpa, eni spoznajo zmoto prej, drugi kasneje, in verujte, tudi vi boste spoznali svojo. Naposled nam boste priznali: Prav ste mislili vi, ne jaz. Ali to ni važno. Vaša pot je drugačna in nihče vam ne bo štel v zlo, da se ne spreminjate hkrati z našim narodom, temveč hočete imeti svoje mnenje. Enkrat sta se vendarle srečala slovenski učitelj in slovenski narod in si podala roko; zdaj korakata z roko v roki v mlado pomladno jutro, polno cvetja in pesmi.

Tudi jaz sem držal njegovo roko in mu jo pri vsakem pridevniku močno stisnil. Verjel sem mu in nič mu nisem zameril, da mi je nekaj malega očital.

Srečni ste, sem mu priznal. Nikdar nisem videl slovenskega učitelja zadovoljnega in srečnega. Odkod vam ta velika vera in ta velika radost?

Odkod? se je veselo nasmejal. Toda namesto da bi mi bil naravnost obrazložil, me je spet začel spraševati: Povejte mi, kdaj je bil slovenski učitelj stalen in se mu ni bilo treba bati, da ga bodo sredi noči vrgli iz postelje ter mu rekli: Poberi se v hribe, in glej, da se nikdar več ne prikažeš!

Nikdar, sem dejal jasno. In to je vendar resnica, ki jo smem povedati.

Dobro, je prikimal. Povejte pa zdaj, kdaj se slovenski učitelj ni bal, da ga bodo na lepem vrgli na cesto in še malhe mu nihče ne bo dal, da bi prosil vsakdanji kruh?

Nikdar, sem priznal tudi to in tudi na to lahko prisežem, da je resnica.

Nikdar! je triumfiral zastopnik. Zdaj pa si je ta ubogi učitelj le enkrat obrisal mrzli znoj s čela, ki se mu je orosilo tedaj, ko je nastopil svojo trnjevo pot in ni bilo nikdar tako mehkega vetra, da bi se mu ta znoj osušil. Zdaj je našel svoj cilj, zdaj smo spet eno. Vemo za svoj cilj, vemo za svoje dolžnosti in priznано nam je naše veliko delo. Lepa sloga vlada med nami, mirno življenje se je naselilo v naše domove, prepojeno z globoko moralo

in vdanostjo. Nič več ni tistih, prej tako neizbežnih škandalov in nihče ne more mladim učiteljem ničesar očitati; in mlade učiteljice živijo zgledno.

Malo me je hotel požgackati: češ, koga boš pa zdaj opisoval, ko ni več Ančke, ne Davorinov Ivanovičev.

Požrl sem ta očitek in se pokazal radovednega: odkod ta nova vera v žvljenje, ta moč, da mlada učiteljica na vasi leta in leta lahko prenese samoto, ne da bi si vsaj enkrat na leto zaželela sladkega, greha? Odkod tolika moč, da bo Ivanovič vzdržal, ko mu bo v sosednji sobi prepevala mlada rdečelasa učiteljica?

Lepo sva se poslovila, oba zadovoljna; sam sem še samo malo pomislil: bolje je vendar, da je slovenski narod srečen, ter ima slovenski učitelj tako lepo načrtano pot, kakor pa, da bi jaz imel snovi za novele in povesti. Mlad sem, vrgel se bom na druge stvari. Dobro, da se je zgodilo, dokler ni prepozno. Res da bi bilo pol Cankarja manj, ko bi se bilo že zdavnaj zgodilo, da bi učitelj Sfiligoj bil še skromnejši, da debeli dacar ne bi mislil na poltenost in da se debela županja ne bi metala hudiču o polnoči v naročje.

Taka je bila moja vrnitev, tak moj sprejem, ko je moja noga stopila spet na slovensko grudo. Bil sem vesel in srečen. In moral sem si priznati: Življenje se je spremenilo, pri nas je postalo lepo in vredno je živeti. Vse se je spremenilo, sem si ponavljal; samo ti bi še ostal zakrknjen in črnogled?

Spremeni se tudi ti. Obleci spokorniško haljo, potresi si lase s pepelom, stopi k župniku in mu reci: V zmoti sem živel in v zmoto sem zapeljal slovenski narod. Odpustil mi bo, dvignil me bo k sebi in dejal: Ni bila tvoja krivda. Svet te je zapeljal. Zašel si v kloako, v blato, in nisi vedel, da je na svetu lepa cesta. Dež te je premočil, pa si mislil, da sonce ne more posijati.

Umirilo se bo moje nemirno srce in potlej bom napisal veselo, lepo in pobožno povest o izgubljenem in zopet najdenem sinu.

V gimnaziji sem imel šegavega profesorja za matematiko — Grošlja. Bil sem vedno slab matematik. Zato mi je, kadar me je poklical k tabli, da rešim kakšno nalogo in da vidi, če sem vreden pozitivnega reda, vselej dejal: Kredo drži v levi roki, gobo pa v desni, kajti več boš brisal, kakor pisal. Komaj sem napisal formulo, razvijati je še nisem začel, je že dejal:

— Miško Kranjec, briši, kar si napisal.

Briši, Miško Kranjec, kar si zgoraj napisal: Saj ni bilo tako.

Po Slavoniji je še ležal sneg v razmetanih krpah, pri nas ga ni bilo več. Morda bi ga našel kje za drvarnico. Tam smo otroci vedno našli poslednji sneg, že vsega umazanega, in ko je bila že lepa, topla pomlad. Zato smo tisti sneg ljubili. Jutro je bilo rahlo megleno, kakor so jutra v poslednjih zimskih dneh, ampak popoldne bo sijalo sonce. Zjutraj nihče ne izstopi iz vlaka, razen orožnika, ki se pozdravi z onima, ki sta na postaji v službi. Ta slika je vedno enaka in vselej se mi zdi, da sem prečital nov zvezek slo-

venskih večernic, kjer na zadnji strani vedno nastopita dva orožnika. Na postaji je razen onih, ki so tu v službi, še nekaj ljudi: vedno isti obrazi, nikdar ne veš, kaj ti ljudje tu počno, kaj hočejo, ali potujejo kam, ali koga čakajo. Lendava drema pod hribom, kakor vedno, in tako drema tudi restavrater Pojbič. In vlak dremajoče vozi, cesta drema in zemlja drema, vse drema.

Ne, življenje ne drema.

Pri prvih hišah je še mrak, cesta je sicer bela, ali nejasno tone v daljavi. Hiše poznam; ko postane svetlo ter srečavam ljudi ali pa jih vidim hoditi po dvorišču, jih spoznam po licu.

In vse to me pozdravlja: pozdravljajo me telefonski drogovci, ki sem jih tolikokrat prešteval in ogledoval, če imajo že nove porcelanaste lončiče, ki so jih paglavci iz šole grede razbili. Ako so lončiči že novi, me to začudi: lej, še nekdo jih je zapazil, ker so namestili nove. Saj to je bila samo tistega skrivnost, ki jih je razbil, in še moja. — Žice še vedno zvenijo, kakor bi bil kdo pred časom udaril po struni, ki se še ni umirila. Že čez nekaj dni bodo po teh žicah posedale lastavke in čebljale.

Pozdravlja me cesta, široka in bela. Tudi njo dobro poznam. — Vem, kje je blato, kadar dežuje, kje je vedno lepa pot, kje je nekoliko ostrejša, vsaj za bose noge. Natančno bi ne vedel povedati, koliko dreves stoji ob njej, toda začudil bi se, ako bi kdaj posekali kje kakšno murvo ali jablan ali celo jelšo. To je vse tako povezano s cesto.

Pozdravljajo me dolge vasi, nad katerimi visi ob večerih in jutrih rahel dim, ki se spaja z meglo, in nad katerim leži prijeten vonj po začimbi; kjer samo ob jutrih preneha lajež psov, kjer se kokodakanje kokoši razlega na vse strani in kjer prepevajo grlice, zaprte v kletke, obešene nad podstentjem.

Pozdravljajo me majhne, idilične hiše, kakor pravimo, krite z opeko ali s slamo. Dobro jih poznam. Poznam ta majhna, pomežikujoča, vesela okna, kjer vedno cveto muškati in fuksije, in za katerimi se skrivajo okrogli obrazi deklet.

Redke so tu spremembe, da bi bilo kaj novega zame. Ako pa se zgodi, da kje porušijo katero teh, že nevarno nagnjenih lesenih hiš, ter se name-nijo, da namesto nje postavijo drugo, zidano, tedaj me to navda z veliko radostjo. In kadar grem potlej mimo, se ne pozabim ozreti ter si ogledati, kako je delo napredovalo in česa še ni. Ko pa naposled vzcvetejo v novih, večjih oknih fuksije, tedaj sem popolnoma miren. Ali že se začenjам ozirati za novimi zgradbami in tja obračam poslej svojo pozornost. In vedno si mislim: prej je stala tu stara, lesena hiša, krita s slamo, z zakajenimi svislí, kjer je gospodar na jesen obešal šefe, da so se sušili, kjer je vse leto visela rdeča paprika in kjer so poleti na polici sušili majhne rdečkaste kisilačke. Samo gredice ostanejo pri novih hišah, tiste majhne gredice na podoknih za dekleta, kjer je vse poletje preveč rož.

Majhne idilične hiše, svetle, z živimi pasovi, zeleno barvana okna, polna cvetočih muškato in fuksij, šefi in rdeča paprika na svislih, pisana obleka deklet ob pomladnih nedeljah, markantni obrazi starih ljudi, počasna govorica — mar je to vse?

Ne, jaz ne mislim na rdečo papriko na svislih, na fuksije, na pisano obleko deklet, na okrogle obraze, ne gledam samo živih pasov po stenah, — mislim na človeka, ki je vse to ustvaril. Mislim, koliko let je živel v srcih načrt za novo hišo, koliko truda in poguma je bilo treba, da so slednjič vendar začeli z delom. Oče in otroci so morali po svetu: ali v Ameriko, ali v Francijo, da so mogli naposled začeti z delom, da postavijo tako „idilično“ hišo.

Gledam te nove hiše, mislim na ljudi, ki jih gradijo, mislim na one, ki še niso počeli z delom, temveč še vedno garajo nekje po svetu, napol pozabljeni v blatu, izrabljani do skrajnosti. In ko se vrnejo, nikdar nihče ne vpraša po njihovem življenju in oni ga tudi tajijo. Vendar ni poti, ki bi ne upali stopiti nanjo. Zato, ker so se rodili v bedi, v nizkih kočah, kamor je sonce vsak dan komaj pokukalo. Zato, ker so leta in leta gladovali. Zdaj ni zanje več meja v svetu: kamorkoli. Zato, ker je v svetu bogastvo, ki ga je treba nekoliko utrgati in ga prinesiti sem domov, da se prežene beda iz hiše, da bo nekoč vsaj deci bolje. In še večje načrte nosijo s seboj; ali življenje ni bilo malemu človeku nikdar prijazno, metalo ga je iz blata v blato, iz bede v bedo. Ako pa je svetu utrgal malo bogastva, ga je drago plačal. Če se tedaj okna teh hiš veselo smeji, se ne smeji človek. Ta se včasih samo grenko nasmehne. Pa vendar ni nikdar vzdvomil o življenju, temveč se ga je oklenil z vso silo: to je vse, kar lahko ljubi. Tudi za to bedno življenje je vredno živeti in zanj vse žrtvovati, zato, ker globoko v srcu živi zavest, da bo nekoč le drugače, da bo življenje pravičnejše, ne idilično, temveč samo boljše, dostojno in zadovoljivo za vse, ki bodo prišli.

Tako me pozdravljajo te hiše. Nove in stare.

Pozdravljajo me pa tudi razorane njive, ki segajo do hiš in ki se zvrstijo takoj, ko preneha vas, ter segajo nekam daleč do gozdov, do obzorja. Zdaj so še nekoliko zamrzle, pa že popoldne se bo skorja razpustila, ker bo sijalo sonce. Ali za kratke sanje je še čas, dokler kmet ne bo zapregel krav, naložil pluga in kolec ter se odpeljal na polje, da vreže vdiljen prvo brazdo. Potlej bo plug vsak dan rezal zemljo. Zakaj s plugom se ne samo orje, z njim se okopava, z njim se vse opravlja, z njim se preobračajo travniki in spremenjajo v njive.

Da, vsako leto bolj opažam, malo z žalostjo, kako ginejo prostrani pašniki in travniki, ki jih je ljubila moja mladost, ker je bilo v njih nekaj divjega; gledam, kako namesto teh prostranih močvirnih travnikov, kjer je bila pomlad vsa odeta v spominčice in v tisočero drugih rož, plug obrača

težke brazde in izpodkopuje zajedce, ki so mirno živeli pod zeleno rušo. Tudi jarkov ni več toliko; roka tega človeka, ki zna delati v tovarnah in drugod, je zasula te jarke in uničila tisto prelepo romantiko, ki sem jo ljubil, zasula je jarke, kamor so se ob pomladih odtekale tople vode, polne rib. Mesto visokega cmudja in šerja rastejo zdaj lepe setve, in poleti bo zorelo klasje in se sklanjalo k zemlji. — Moja mati mi često pripoveduje o tistih lepih časih, kajti ona jih še vedno ljubi: ko se je delalo drugače, ko je bilo življenje popolnoma drugačno. Bilo je bolj umirjeno, bolj ustaljeno. Pripoveduje, kako so delali vse skupno: okopavali so po cele dneve, prepevali, kako so žanjice po cele dneve žele na njivi, na vročem soncu, kakšne so bile mlačve s cepiči, cele dolge dni, in o jesenih, ko je spet bilo vse polno življenja; pravi, da zdaj ne pojejo več tako, da ni toliko radosti. Da dekleta ne pojejo, ko tarejo lan v jesenskih hladnih nočeh ob lepi mesečini; da gredo rajši po svetu. Zdaj, to vidim, se ji zdi, da se življenju nekam mudi. Nikdar se mu ni tako mudilo, da ni časa ne za pesem, ne za tisti prešerni smeh, ki ga je bilo nekoč toliko. Okopava se s plugom, dekleta ne znajo več žeti, ker moški kosijo, fantje ne znajo več mlatiti s cepiči, ker mlati velika mlatilnica sredi vasi. — In mati ima prav: mladi rod ne okopava več družno kot nekoč, dekleta ne žanjejo pšenice, vse to je minilo: mladi ljudje rajši odhajajo po svetu, kjer delajo po tovarnah ali kjerkoli; tudi peti ne znajo tako, ker poslušajo drugačno pesem. In doma čujejo pesem mlatilnice in drugod pesem strojev. Dekleta ne tarejo lanu in konopelj, da bi si sešile obleko, da bi šivale moškim srajce: vse to se lahko kupi in ni treba toliko truda.

Stroj in široki svet — to je popolnoma nova pesem, ki se je vzbudila in ki nikdar več ne bo zamrla. Ljudje so se navadili in so jo vzljubili; z njimi sem jo vzljubil tudi jaz. Nič zato, če ni več tistih prostranih pašnikov, kjer spomladi tako obilo cveto trnjučice in kasneje divji šipek, kjer vse poletje polegajo črede na soncu, nič zato, če ni več tistih lepih močvirnih travnikov, polnih spominčic in vonja tisočerih rož, in ni jarkov s toplimi pomladnimi vodami in mnogimi ribami, temveč so namesto vsega tega njive. Nad temi njivami sta ostala vendarle škrjanček s svojo pesmijo in štrk in sinje nebo; pomladni dež še vedno pada na zemljo in pere travo in sonce sije kot prej. Kaj zato, če je pesem drugačna.

Ali ni to cilj življenja? Dalje, dalje preko te skromne „idile“; kdor more, pojde, kdor ne, ta bo ostal — življenje ne čaka.

Kadar se vračam odkoderkoli, kadar gledam te hiše, to zemljo, ki se tako iz dneva v dan spreminja, kadar v vročih poletnih dneh, ko dva meseca ne pada dež, poslušam po cele noči enakomerno pesem mlatilnice, se vselej tedaj umirim. In kadar se pozdravim z oračem sredi njive in spregovoriva, vselej tedaj čutim: vse hoče dalje, nekam daleč, in to, kar je,

je samo majhen začetek, ker človeka vse ovira in zadržuje. Ali človek se ne bo dal nikdar utesniti; hoče se mu prostranstva, velikih stvari in zato se ne bo ustavil.

Zato se vedno rad vračam. Čim dlje sem od doma, tem rajši se vrnem, ker vem, da me vse to veselo sprejme, da me pozdravlja vse, kamor se ozrem. Ljubim to življenje, ki se je porodilo v bedi in živelo stoletja v sužnosti, ker se je v njem prebudila želja, da bo nekoč vse drugače; in ne samo želja, temveč vera, tista globoka vera, ki se ne da nikoli popolnoma zadušiti.

Ne, v teh hišah, pa še tako veselih in s še tako cvetočimi fuksijami v oknih, ni idile, še vedno je v njih beda; še vedno je vsakdo, ki se rodi, obsojen, da pojde v Francijo ali kamorkoli po svetu, kjer bodo odprta vrata, da bo tam na nov način prodajal svoje moči gospodu, kakor jih je nekoč prodajal tu kot hlapec in težak. Ali tudi to se bo spremenilo. Ali pa se je spremenil samo način življenja, sužnost? Da, način se je spremenil, ali tudi sužnjeva duša se je spremenila. Človek je vzljubil stroje, vzljubil je svet. Ne zaradi stvari same, temveč radi življenja. Vsako leto odhajajo ljudje po svetu, a se tudi vsako leto vračajo. Ne zato, da bi nadaljevali življenje hlapcev, temveč z drugo mislijo. In ne zato, ker ljubijo tisto idilo vasi, ki jo mi obožavamo, temveč da bodo zemljo, ki so jo ljubili kot sužnji, ljubili kedaj svobodno, da bodo smeli po njej voditi stroj, ker vedo, da bo tedaj življenje lepše. In to je tisti veliki cilj, za katerim je vredno stremeti: spremeniti zemlji lice, spremeniti življenje, ki je bilo vrženo v bedo in v blato.

Vse to se bo spremenilo. Ostalo bo samo toplo pomladno sonce, pomladni dež, poletna rosa, škrjanček pod nebom s svojo pesmijo in štrk bo jadral visoko pod nebom.

Zato vam vsem hvala za lep sprejem: vam mirne, v meglo zavite vasi, nove in stare hiše, svetla okna s cvetočimi fuksijami in muškati, hvala za pozdrav vam, preorane, zdaj še počivajoče njive, in vam, travniki in pašniki, ki ste še ostali, kjer bodo spominčice še cvetele za rahel spomin na mladost. Ljubim vse to. Tudi tebi hvala, bela cesta, ki vodiš v svet. Po tebi se ne sprehaja samo goli človek, ta človek nosi s seboj tudi veliko misel.

Kadar se bom vračal odkod — vselej si bom želel vašega sprejema.

Zgodilo se je, da sem pri profesorju Grošlju včasih vendarle znal matematiko; tedaj je mož zadovoljno pokimal.

— Dobro je, kar si napisal.

Dobro je, Miško Kranjec, kar si tu zgoraj napisal. To drži.